

Міністерство освіти і науки України

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

04074. Київ, Вишгородська, 19

Тел. 430-02-60, 430-43-90

e-mail: nenc@nenc.gov.ua

«17» січня 2018 р.

На № ____ від _____

До 100-річчя позашкільної освіти в Україні (інформаційний матеріал)

Історія освіти українського народу бере свій початок ще з дохристиянської культури, коли тільки почали формуватися передумови її виникнення, активно розвивалась та стверджувалась протягом багатьох століть, зазнаючи як злетів, так і падінь. Розвиток позашкільної освіти в Україні, а також становлення позашкільних закладів тісно пов'язано з історичним, соціальним, економічним, політичним та культурним розвитком країни в цілому. Офіційним роком її народження вважається 1918 р., коли український педагог, прозаїк, літературознавець і громадський діяч Софія Федорівна Русова очолила Департамент дошкільної та позашкільної освіти в уряді молодій українській державі. Вона значну увагу приділяла створенню національної системи виховання та освіти. Позашкільна освіта визнавалася нею не менш значущою ланкою у вихованні та формуванні молоді особистості на рівні з дошкільною та шкільною.

Формуванню таких поглядів передувала активна робота українських діячів та науковців кін. XIX – поч. XX ст., які стверджували важливість створення профільних закладів позашкільної освіти. З ініціативи прогресивної педагогічної громадськості, а також за підтримки меценатів і добродійних комісій на території України в кінці XIX ст. при народних будинках були відкриті перші клуби для дітей. На початку XX ст. в Ніжині, Києві, Харкові організовуються і перші будинки юнацтва. Широко відомими стали клуби хлопчиків-прикажчиків, шевців, кравців. Одночасно із клубами і будинками соціального виховання для бідняків, ремісників і міщан створюються будинки для гімназистів, кадетів, учнів реальних училищ, дітей і молоді, батьки яких належали до вищого світу. За ознакою соціального походження і типом трудової діяльності було створено такі клуби і для дівчат (Мельникова, 2006).

Ще у 1894 р. на Галичині утворюються і діють «рухливо-спортивні» молодіжні товариства та дитячі організації «Сокіл», «Січ». Окрім фізичного загартування молоді в народному козацькому дусі, в товариствах надавали значної уваги патріотичному вихованню підлітків та молоді (Астаніна, 2008).

У 1905 р. були створені гуртки та клуби агрономічного, сільськогосподарського, біологічного й натуралістичного профілів у містах Ніжині, Харкові, Києві (Вербицький, 2001).

З 1909 р. в українських гімназіях почала діяти «Самовиховна шкільна громада», котра організовувала для учнів прогулянки та екскурсії у природу, історичні екскурсії. В цей час стають популярними виробничі екскурсії на заводи, шахти, рудники, телефонні станції, типографії тощо.

1911 року створюється одна з найстаріших наукових установ України – Носівська селекційно-дослідна станція, яка відіграла важливу роль при подальшій організації групи любителів природи при Ковтунівській школі Прилуцького району, а також гуртків юннатів Мринської та Ліснохутірської семирічних шкіл, в школах Прилуцького і Срібнянського районів Чернігівської області, де гуртківці за інтересами і покликанням вивчали і пізнавали в практичній роботі овочівництво, рослинництво, займались насінництвом, вирощували кормові і декоративні рослини (Вербицький, 2001).

У 1895 р. у Харкові, а в 1913 р. у Києві відкрито зоологічні сади, які стали центрами екологічного навчання та виховання (Пата, 2011).

У 1911-1912 рр. у Львові студенти П. Франко та І. Чмоля, викладач гімназії О. Тисовський за зразком англійського скаутизму засновують ряд скаутських організацій, які отримали назву «Пласт» (пластунами називали козаків-розвідників).

За сприяння С. Русової у 1918 р. створюються перші центри позашкільної творчої діяльності школярів: численні клуби, дитячі майданчики, комуни, майстерні, секції різноманітні за змістом роботи. Ці організації стали прототипом сучасних закладів позашкільної освіти. У 1922 р. у «Кодексі законів про народну освіту в УРСР» позашкільна освіта займає чільне місце (Рудакова, 2008). З цього часу держава бере під свою опіку усіх її юних громадян, проводить чіткий і послідовний курс, спрямований на формування державної політики в галузі народної освіти, визначається мета і завдання виховання підростаючого покоління, на позашкільну роботу покладається головне завдання масової організації дітей та підлітків (Цвірова, 2004).

Оскільки на початку 20-х років ХХ ст. в результаті громадянської війни на вулиці опинилися сотні тисяч дітей, першою необхідністю для держави стала боротьба з безпритульністю, оздоровлення дітей, ліквідація неписьменності та ін. З цією метою створюються дитячі клуби, колонії, будинки, які були відчинені для всіх, хто прагнув знайти захоплюючу справу. На 1 січня 1922 р. їх налічувалося в Україні 163 (Гарбузенко, 2007). Проте організація позашкільного виховання була досить складною справою, оскільки не мала досвіду, на який можна було б спиратися (Цвірова, 2004).

З середини 20-х рр. у відповідь на потреби держави у кадрах для промисловості та сільського господарства починають створюватися профільні заклади, які проводили позашкільну виховну роботу в одному визначеному напрямі: у м. Києві відкрито першу біологічну станцію (1925 р., нині Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді); першу дитячу технічну станцію (1927 р.); організовано роботу Республіканської дитячої екскурсійно-туристичної станції (1930 р., зараз Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді), створюються перші дитячі спортивні школи, гуртки та секції (1934 р.), у м. Дніпро відкривається перша в Україні дитяча залізниця (1936 р.); у Харкові заснований Перший український театр для дітей та юнацтва як «Театр казки» (1920 р.), чим було започатковано новий вид театрального мистецтва, який не мав аналогів у світовій практиці — театр для

наймолодших глядачів; відкриваються кінотеатри, бібліотеки. Створюються відповідні дитячі заклади обласного та районного рівнів.

У 1925 р. відкрито Всесоюзний піонерський табір «Артек» (нині Міжнародний дитячий центр «Артек»), який був створений з метою оздоровлення дітей, пізніше функція патріотичного, політичного та ідеологічного виховання молоді виходить на перший план. Згодом подібні заклади створюються по всій країні.

В 30-х рр. ХХ ст. в Україні масово створюються заклади позашкільної освіти нового типу – палаци піонерів та жовтенят, аналогів яких не було в жодній країні світу. Це були комплексні заклади, в яких організовувалося цікаве дозвілля, розумний відпочинок, саме тут виявлялися здібності та таланти, задовольнялися дитячі запити. Новостворені палаци залучали до своїх гуртків, секцій величезну кількість учнів, а також ставали головними методичними центрами позашкільної роботи (Гарбузенко, 2007). Зокрема, у Київському палаці дітей та юнацтва, який був створений 13 жовтня 1934 р., відразу запрацювала шахова школа, розпочалися заняття в музичній, хореографічній, а згодом і у вокальній школах, створено клуб юних туристів, було створено лабораторії, фізкультурний зал, зимовий сад, бібліотека. Створення відповідних закладів започатковується майже у всіх обласних центрах.

Так в Україні було створено унікальну систему закладів позашкільної освіти різних типів, яка набула свого найбільшого розквіту до кін. 80-х років ХХ ст. Всі види позашкільної діяльності враховували вікові та індивідуальні особливості дітей. Була створена багаторівнева (палаци, клуби, станції, гуртки тощо) система позашкільних установ, яка охоплювала велику кількість школярів (Міленін, 2013). В Україні на той час діяло понад 3 тисячі закладів позашкільної освіти, а позашкільною освітою було охоплено більше як 2,9 млн. учнів.

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. в умовах формування незалежної молоді держави, ринкових відносин, в період ідеологічно-виховної кризи, що виникла в результаті припинення роботи піонерської та комсомольської організацій, роль та значення позашкільної освіти в житті підростаючого покоління знижується, катастрофічно зменшується мережа закладів позашкільної освіти, відбувається процес комерціалізації діяльності та вилучення будівель позашкільних установ (Красняков, 2014).

За роки незалежності в Україні сформувалася нова правова основа діяльності закладів позашкільної освіти (Закон України «Про позашкільну освіту» 2000 р., низка Постанов, Наказів та Розпоряджень МОН України, що регулюють діяльність позашкільних закладів). У наш час заклади позашкільної освіти набувають особливої популярності як центри розвитку творчої особистості, її самореалізації та професійного самовизначення. За даними МОН України в Україні діють 1484 заклади позашкільної освіти системи Міністерства освіти і науки України державної та комунальної форм власності.

Сьогодні позашкільна освіта базується на унікальних психолого-педагогічних і соціально-педагогічних засадах, створених минулими поколіннями педагогів цих навчальних закладів, і сучасних інформаційно-комунікаційних й інтерактивних навчально-виховних технологіях та спрямовується на розвиток творчих здібностей дитини у сфері науково-технічної, художньої, еколого-натуралістичної, спортивно-технічної,

фізкультурно-спортивної, туристично-краєзнавчої, реабілітаційної, військово-патріотичної, соціально-педагогічної, природничо-наукової та іншої освітньої діяльності (загалом це 11 основних напрямів і понад 400 профілів творчих об'єднань дітей і учнівської молоді). Зміст такої діяльності ґрунтується, насамперед, на особистісних інтересах і потребах дитини, відтак навчально-виховний процес передбачає особистісно орієнтований й дитиноцентричний підходи до його побудови на принципах науковості, наступності, полікультурності, системності, інтегративності, єдності освіти і виховання та на засадах гуманізму й демократії (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. Ст.62).

Хоча нормативно-правова база для успішного функціонування та розвитку системи позашкільної освіти начебто і достатньо сформована, останнім часом в умовах фінансової кризи та децентралізації все гостріше постає проблема не тільки розширення мережі закладів позашкільної освіти, а і збереження вже існуючих, досить скрутним залишається матеріально-технічний стан цих установ, виникають проблеми з фінансуванням, кадровим забезпеченням тощо. А згідно з новим Законом України «Про освіту» (2017 р.), позашкільна діяльність розглядається як складова неформальної освіти, що з часом може перевести її в суто комерційний сектор і створює загрозу існування цієї ланки освіти взагалі.

З огляду на вище сказане та у відповідь на нагальну потребу суспільства щодо виховання української молоді хочеться відмітити, що Софія Русова ще століття тому у своїй педагогічній діяльності постійно наголошувала на значущій ролі та обов'язку держави в підтримці розвитку саме позашкільної освіти, оскільки тільки чітко розроблена мережа безплатних закладів позашкільної освіти може забезпечити країні в короткий строк помітний поступ у формуванні національного та патріотичного світогляду підростаючого покоління.

Список використаної літератури:

1. Астаніна Н. Особливості організації клубної роботи з учнівською молоддю на початку ХХ-го століття // Позашкільна освіта та виховання. – 2008. – № 2. – С. 56-62.
2. Вербицький В. В. Юннатівський рух в Україні - К.: Деміур, 2001. – 304 с.
3. Гарбузенко В. Д. Сторінки з історії розвитку дитячого туристсько-краєзнавчого руху в області // Пед. Вісник 2007 № 3 с. 24-27.
4. Красняков Є. Державна політика у сфері позашкільної освіти: сучасний стан та перспективи вдосконалення // Рідна школа. - 2014. - № 4-5. - С. 17-20.
5. Мельникова І. М. Історико-педагогічні засади управління соціальним розвитком дітей та молоді в позашкільних закладах // Позашкільна освіта та виховання. – 2006. – № 1.–С. 61-65.
6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України. — Київ., 2016. — 224 с. — (До 25-річчя незалежності України).

7. Міленін В. М. Інноваційна модель виховного простору сучасного позашкільного навчального закладу: посіб. / В. М. Міленін. – К. : ІОД НАПНУ, 2013. – 160 с.
8. Пата Л. Особливості становлення еколого-натуралістичної освіти в Україні на поч.. ХХ ст. // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. - № 10. – С. 250-253.
9. Розвиток позашкільних закладів різних типів в Україні (1920-1941 рр.) [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Цвірова Тамара Дмитрівна; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2004. – 19 с.
10. Рудакова З. М. Праця педагога-позашкільника – це мистецтво формування творчої особистості : [розмова з голов. спеціалістом від. позашкіль. освіти, вихов. роботи та захисту прав дитини МОН України З. М. Рудаковою та ст. наук. співроб. Ін-ту пробл. виховання АПН України Л. І. Ковбасенко про історію та сьогодення позашкіль. освіти України / вела О. Жованик] // Коментар до Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2009. – № 5. – С. 4–17.
11. Філатьєва Т. В. Позашкільна освіта як історико-педагогічна проблема // ДЗ «Луганський національний університет ім.. Т. Шевченка»

Директор НЕНЦ
доктор педагогічних наук,
професор

В. В. Вербицький